

A FILMMŰVÉSZET DEMOKRATIZMUSA

Egyelőre teóriákkal és terminológiával jobban győzzük a népszerű szocialista magyar film meghatározását, mint erővel, képességgel, szellemi gazdagsággal a megvalósítását. De azért az elméletek és fogalmak körül is van még jócskán tisztázni való.

Filmművészetünk demokratizmusán egészen természetesen azt értjük, hogy szóljanak filmjeink a néphez. Ám ez a kíváncsi kétoldalú, legalább olyan mértékben tartalmi-minőségi jellegű, mint amennyire mennyiségi természetű.

A mozgókép, megszületése óta, a tömegek látványossága, szórakozása, művészete. Nem forradalmi vívmányként került a film a nép szellemi tulajdonába, hanem objektív szükségszerűségből. Hiszen a filmek gyártását, a kezdetektől fogva, csak is a tömeges látogatottság teszi kifizetődóvé, vagyis egyáltalán lehetővé. Ez eredendően kapitalista alapelv, de érvényét természetesen a mi viszonyaink között sem veszítette el.

Nálunk azonban ma már, ezen túlmenően, mélyebb értelemben is felmerül a film demokratizmusának kérdése, méghozzá abban a magasabbrendű és minőségi vonatkozásban: hogyan elégíti ki filmgyártásunk a nép valóságos szellemi igényeit. Az tehát a kérdés: hogyan? Eddig a kérdésig jut el Rényi Péter is. („Vita a vitathatatlanságról”, Népszabadság, 1963. augusztus 19.), sürgető, megoldásra váró kérdést vetve fel, amikor írását e sorokkal zárja: „Mert amiről ma még vitázni kell — vagyis az, hogy a művészet a népért van, és csak a néppel együtt válhat naggyá és általa és benne — az voltaképpen vitathatatlan. De ami valóban vitatható, és amiről többet és egyre többet kell vitatkozni, az az, *hogyan* valósítsuk meg!»

Tehát: hogyan? Maga a cikk szembeszáll az olyanfajta filmalkotói szemlélettel és gyakorlattal, amelyik

a nagyközönségnek csak egy bizonyos rétegéhez kíván szólni, csak annak érdeklődésével és megértésével számol. Helyesen lép fel a sznob filmekkel szemben, amelyeket olykor intellektuális film fedőnéven igyekeznek magasabb szellemi és művészi szférákba felemelni, mintegy az értetlen és húzódozó nagyközönség áltatásául. Akadnak a mi filmtermésünkben csakugyan extrém és sznob munkák, melyeket a létrehozó szemlélettel együtt támadni kell. De ebben az offenzív tevékenységben körültekintő disztinkcióra van szükség.

A film tömegszerűségét ugyanis nem lehet valamilyen osztatlan tömegigényre alapozni, s ennek a tömegigénynek a felemelését egyenes és egyenesvonalú folyamatnak elgondolni. Nem ártalmára, hanem előnyére szolgál filmművészetünk fejlődésének tartalmi és formai gazdagodásának, ha van fejlettebb, tanultabb filmértő, filmízlésű közönségrétegünk, s még nagyobb haszon, ha ezek táborát növelni tudjuk. Márpedig van ma már ilyen közönségréteg nálunk, s táboruk is egyre növekszik. Nem valami elkülönült szekta ez, nem valami szellemi arisztokrácia vagy oligarchia, hanem a közönségnek az a része — munkásemberek, értelmiségiek, diákok, — akik magasabb minőségi mércét és követelményeket állítanak a filmalkotók elé. Legalább is azok elé, akik készlet és képesek is vállalni a megnövelt feladatot. Miért mondanánk le filmművészetünknek erről az inspiráló erejéről?

Persze az exkluzivitás címén — van ilyen veszély — messzire is el lehet szakadni az átlagizléstől. De vajon mennyivel jobb megtapadni rajta? A giccs még tartja hadállásait. Dehát a giccs iránti tömegigény szolgálatát minősíthetjük-e demokratikus jelenségnek?

Az ideális megoldást nem nehéz

megnevezni. Készítsenek művészeink olyan, esztétik és művészileg magasértékű filmeket, amelyek elhódítják a giccsből a közönséget, vagy vetekszenek azok sikerével. Ezt a célt kétféle úton lehet megközelíteni. Lehet »alulról« — s ez látszik a demokratikusabb eljárásnak — a giccs, a kommersztermék megnevelésével. Vagyis elegyíteni kell a már megszokott és a közönségre vonzó hatást gyakorló effektusokat emelkedettebb, művészibb elemekkel. Vagy lehet fordított adagolásban is: az emelkedettebb, művészi elemeket beoltani bizonyos bevált effektusokkal. Filmjeink javarésze, több-kevesebb sikerrel, ma így készül. Tisztelettel és járható út. Mégis kompromisszum.

De egyre inkább kibontakozóban vagy egy másik irányú próbálkozás is, amelyik kevésbé vet számot az úgynevezett átlag-közönség beidegzettségével. Ezért antidemokratikusnak tűnhet. Ez csak a kiváltságosoknak szól — mondja a néző, és elfordul a filmtől. Nem lehet tagadni, sokszor teljes joggal. Az öncélúan túlbonyolított, homályba vont modernkedés őszinte hívőre aligha talál, s van néhány ilyen természeti filmünk. Ellenben az újszerű hangvételt, a szokottól eltérő kifejezés-módot realista igényrel megkísérlő filmek, ha ezek a világ filmművészetében már nem is állnak előzmények és példák nélkül, éppoly szerves tényezői filmgyártásunk szellemi fejlődésének, s a közönség-igény formálásának, mint a szolidan haladó, kevesebb kockázatot vállaló művek. Nincs szembenállás a kettő között, egészséges szocialista filmgyártásban a kettő feltételezi egymást. És a kettő együtt jelenti a filmművészet demokratizmusát. Téves az az igyekezet, és maximalista az a kíváncsi, amelyik minden egyes filmet mindenkinek akar szánni, a szó vulgáris értelmében: az egész magyar népnek. Ez a magyar filmgyártás egészének összetett, komplex hivatása.

Balázs Béla írta 1924-ben »A látható ember« előszavában, mintegy szózatul, a némafilmek már akkor is hatalmas számú közönségéhez: »...töletek, a ti igényeitektől, a ti

ízléseitektől függ, milyen filmeket kaptok. A film minden más művészetnél szorosabban függ össze a társadalommal. Bizonyos szempontból a közönség teremti a filmet. Minden más művészi alkotást a művész tehetsége, ízlése határoz meg. A filmnél a közönség tehetsége és ízlése a döntő. Ez a kapcsolat határozza meg a ti nagy feladatokat. Egy új, hatalmas, korlátlan lehetőségeket rejtő művészet sorsát tartjátok a kezeitekben. Ahhoz, hogy jó filmet kaphassatok, meg kell tanulnotok érteni valamint a film művészetéhez. Tanuljátok meg észrevenni a filmművészet szépségeit, hogy megszülethesse-e ezek a szépségek...«.

E szenvedélyes szavak a kapitalista filmgyártás viszonyai között hangzottak fel. Éppen ennek az üzleties, lélektelen filmgyártásnak jobb és művészebb irányba való befolyásolására szólították fel a közönséget. Nálunk ma a filmgyártás a társadalom, a nép kezében van. Aki a filmeket létrehozza, azoknak kötelességük ismerni és kielégíteni a társadalmi igényeket. Dehát a közönség-igény korántsem homogén, és az átlagizlés, köztudottan, ma sem a magasabb színvonal irányába hat. Ma még kevesebben vannak —, bár egyre növekszik a számuk —, akik fejlettebb szintű igényt támasztanak a filmművészetrel szemben, akik csakugyan tanulni és észrevenni akarják annak szépségeit, hogy segítsék e szépségeket újólag megszületni. De ez a mai kisebbség jelentheti holnap az átlagigényt és a közízlést. Ők ma Balázs Béla szavának megvalósítói és örökösei. Meg kell becsülni őket, és szép vonzalmukban és törekvésükben elősegíteni.

Többféle mag körül csoportosulnak máris ezek a nagyobb rangú filmélményre vágyók. Először is ott található a középiskolák, az üzemek, az egyetemek, és más művelődési góccok filmművészeti köreiben, filmklubjaiban. Azután a Filmmúzeum bérlettulajdonosai között. Ott vannak a József Attila Szabadegyetem most induló Filmművészeti Akadémiájára beiratkozottak sorában. S ott vannak a filmsajtó olvasótáborában, hiszen a pergő képek mellett az élő és a nyomtatott szó-

nak is nagy szerepe van a filmműveltség terjesztésében. De természetesen ott találni őket »A vihar kapujában«, a »Hamu és gyémánt«, az »Iván gyermekikora«, a »Kés a vízben«, az »Egy év kilenc napja«, a »Transzport a paradicsomból«, »Oldás és kötés« —, hogy csak találomra válogassunk az elmúlt két-három év különböző jellegű filmalkotásai-ból — áhítatosan elmélyedő nézői közt.

Volna egy jó módja, hogy tovább tóborozzuk őket. A javaslat nem új. A neve: artkino. Bemutattak nálunk világszerte kimagasló sikert aratott, és máris örökbecsűnek ítéltető filmalkotásokat, amelyeket a közönség részvétlensége miatt hamarosan és csendben le kellett venni a mozi műsoráról. Az artkinóban elsőként hívnák magukhoz ezek a filmek az ilyen értékek iránt leginkább kifinomult nézőket, s nem kellene nálunk e különleges ízű műveknek a riasztó részvétlenség légkörében kiműlniük. Ezek az artkinók — vagy nevezzük őket bárminek — nem zártkörű intézményei, hanem éppen sikkal iskolái lehetnének a műértésnek. Az ilyen mozik létezése egyenes felhívás volna arra, hogy ott tudatosan kell nézni és élvezni a film szépségeit, aktív és figyelő beleéléssel, belemerüléssel, értelmező és vitázó hevülettel. Ez pedig nem riasztana, ellenkezőleg új híveket vonzana a filmeket magasabb színvonalon is érteni, felfogni akarók táborába. Hiszen az artkinók nyitva állnának mindenki előtt, tehát semmiképp sem indokolt a félelem, hogy azok valamiféle elit elzárkózásához vezetnének.

De nem akarok én reklámot csapni az artkinónak. Nem. Ellenben bizonyítani szeretném, hogy nincs abban veszélyes szelekció, ha a filmértők csapatát felkaroljuk, és nincs ok rossz szemmel nézni, ha a filmalkotókat egy kicsit feléjük is orientáljuk. A művész előrehaladásnak ez is egy módja. Ha egy lépéssel az átlagizlés előtt igyekszünk járni, s egynémelyik filmnél a bázist az élenjáró — de semmiképp sem a sznob — közönségrétegben keressük. Lehet az ilyen vállalkozásoknak esetleg problematikus vagy vitatható

eredménye is. Mindamellett járhat ez is haszonnal, hiszen a közízlésnek és magának a filmgyártásnak a minősége nemcsak kétségbevonhatatlan remekműveken csiszolódhat.

De elsősorban persze mégis csak a remekműveken. Ezért rendszere-sebben, folyamatosabban és az eddiginél nagyobb nyilvánosság számára kellene közkinccsé tenni a film történetének klasszikus remekeit, s ebben a Filmmúzeumnak felbecsülhetetlen missziója van. És még nagyobb is lehetne az archív-filmek céltudatosabb élővé tételével. Buzdítás ebben a munkálkodásban az a feltűnő érdeklődés és siker, amely a Filmtudományi Intézet és a Filmvilág matinésorozatát kísérte a minden idők Brüsszelben meghatározott 12 legjobb filmjének bemutatására és ismertetésére.

Artkino és Filmmúzeum azonban mégiscsak részben oldhatja meg a választékosabb filmigények kielégítését. Ebben, természetesen, csaknem minden egyes mozinak feladata van, annál is inkább, mert artkinót és filmmúzeumot nálunk csakis a fővárosban lehet létesíteni. S mi legyen a vidéki városok és a falvak igényes filmrajongóival? Valami módon lehetővé kell tenni, hogy ők is, a maguk mozijában, részesedhessenek e válogatott filmélményekben. Óriási hozzájárulást jelenthet ehhez az országos méretű akcióhoz — a televízió. Még akkor is, ha tudjuk, hogy technikai adottságainál fogva, a tv nem a legalkalmasabb a filmművészet minden szépségének közvetítésére. Egy időben a leghíresebb archív-filmek ismertető előadással kísért vetítésével töltötte be filmműveltség terjesztő szerepét a televízió. Kár volt abbahagyni. Most újabban az Ifjúsági Filmklub keretében mutat be figyelemreméltó alkotásokat, — eddig például az »Idegen gyerekek«-et és a »Kopár sziget«-et — és vitattat meg középiskolásokkal, a felnőttek számára is érdekesen, mintaszóron. Mindezt végiggondolva, végül is kiderül, hogy a filmmértés óhaja, nálunk lassanként tömegmozgalommá nő. S mi más, ha nem ez a filmművészet igazi demokráciája?

SAS GYÖRGY